

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-10
Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года

Хива-2021

Бош муҳаррир:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ҳасанов Шодлик Бекўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Таҳрир хайати:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.

Абдуллаев Равшан Бабажонови, тиб.ф.д., проф.

Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.

Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.

Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.

Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.

Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.

Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.

Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.

Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.

Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.

Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.

Кадиров Шавкат Юлдашевич, қ/х.ф.н.

Қутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.

Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.

Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.

Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.

Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.

Рашидов Негмурод Элмуродович, б.ф.н., доц.

Рўзибоев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.

Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.

Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.

Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.

Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.

Сотипов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.

Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик

Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.

Чўпонов Отаназар Отожонови, ф.ф.д., доц.

Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.

Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.

Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.

Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.

Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.

Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.

Ҳасанов Шодлик Бекўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№10 (81), Хоразм Маъмун академияси, 2021 й. – 468 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

Олимжонов Х. А. Мустамлака маъмуриятининг Сирдарё ва Каспийорти вилоятларида кутубхоналар ташкил этишига доир	353
Орзиев М.З., Кўчаров Ж.Қ. Амир Темур сиёсий фаолияти ва Бухоро уламолари	357
Ражабов Х.Ч. Аҳмад Закий Валидий Тўғоннинг ташқи сиёсат ва халқаро муносабатлар тарихида тутган ўрни	361
Садуллаева В. Амир Абдулахадхон даврида маориф	366
Сейтимбетова Н.М. Межнациональные отношения – как неотъемлемая часть международных отношений	369
Тураев А.С. АҚШда неоконсерватизм мафкурасининг шаклланиши ва ғоявий ривожланиш босқичлари	374
Ходжанов М.И. Арвоҳларга атаб чироқ ёқиш одати	376

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Erdanova S.A. Conceptual research of the concept of "money" in linguoculturology	380
Eshbo'tayeva Sh. O'zbek tili musiqiy terminlarida metafora	382
Fattoyeva Z.R. Kadastrga oid qisqartma so'zlarning ingliz va o'zbek tillarida ifodalanishi	386
Fozilova N. The types of tasks and their usage in class	389
Ismoilov I. Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonida fol motivi va uning ildizlari	391
Jakbarov M.P. Peculiarities of translation of scientific and technical texts	394
Khakimova M.Kh. 3D learning environment as an important innovative technology for English language classrooms	397
Maxmudov R. Ogahiy tarixiy asarlaridagi "Avesto"ga oid ayrim o'zlashmalarning geniologik tahlili	400
Maxmudov R. Ogahiy tarixiy asarlaridagi yevropa tillaridan o'zlashgan ayrim so'zlarning genezisi	406
Namazova U.S. Dialogue-experience is the source of teaching	409
Rasulova M.A. Innovative approach in the teaching english language	411
Sherg'oziyeva G.A. Mo'minjon Toshqin – jaded adabiyotining so'nggi vakili	413
Shokirova D.A., Shokirov Sh.I. Analysis of the semantic features of words with the concept of "property"	416
Xajjiyeva D.A. Erkin Vohidovning "Donishqishloq latifalari" turkum she'rlarida latifalardan foydalanish mahorati	420
Xudoyberdiyeva G.Sh. Zamonaviy ingliz bolalar adabiyoti yozuvchilari va ularning asarlarini o'ziga xosligi	424
Абдуллоев Ш.Б. Ахура Маздага қарши курашда даъва култининг моҳияти	426
Жумаева Ш.Ш. Ибораларни иккинчи тилга эквивалентлар ёрдамида таржима қилиш	429
Қозоқбоева Д. Ўзбек тилида "кулок" семантикасига эга бўлган гапларнинг прагматик хусусиятлари	432
Маннонова С.А. Тижорий ёзишмаларнинг коммуникатив- прагматик аспекти	435
Мухаммедова Н. Тони Моррисоннинг "Сулаймон кўшиғи" романида мифлар моҳияти	438
Мухаммедова Х. Энн Бронте ижодида биографик манбалар	441
Омонов Б. Геологияга оид терминларнинг лингвистик хусусиятлари	444
Орипова Г.М. Жанр тушунчаси генезиси ва моҳияти	447
Остонова С.Н. Национальные традиции основа перевода в культурных подборках	450
Очилов У.С. А. Қодирийнинг "Ўткан кунлар" асарида образларнинг ўзига хос хусусиятлари	452
Очилов У.С. Абдулла Қодирийнинг "Ўткан кунлар" асарида натуралистик образлар	454
Очилова О., Машарибова Р. Бир башорат ҳайратлари	457
Сабирова Н.Э. Хоразм дostonчилиқ мактаблари	460
Ташева Н.З. Тамбурлен Великий как психотип восточного правителя в поэзии Кристофера Марлоу	464
Худайкулова Л.А. "Алпомиш" дostonида никоҳ тўйи маросимларининг бадий талқини	468
Юлдашев Д.Т. Антропонимларда саналаштириш тамойили ва тилак отларининг ўзига хосликлари	471

ТИББИЁТ ФАНЛАРИ

Янгибаев З., Батиров Д.Ю., Пирматов Ш.Ш., Янгибаев О.З. Холелитиазларда холедохоскопиянинг аҳамияти	474
---	-----

тарихининг ислом даври», «Туркистон», «Туркийлар шажараси», «Темурнинг Фарбга юришлари», «Темур авлодлари», «Бугунги турк эли Туркистон ва яқин тарихи», «Шарқда шўролар сиёсати», «Туркистоннинг истиқлол ҳаракатига қарши», «Берунийнинг дунёқараши», «Алишер Навоий», «Шайбонийхон шеърляти», «Тарихда турклар ва форслар», «Хотиралар» каби илмий асарлари турк, немис, француз, рус ва бошқа тилларга таржима қилиниб, минглаб нусхаларда нашр қилинган [9, <http://www.mv-vatanparvar.uz>].

Миллий мухожир вакиллари гарчи ўз ватанларидан чиқиб кетишга мажбур бўлган бўлсалар-да, улар хорижда туриб ҳам Туркистон ўлкасини асрий қолоқлик ботқоғидан қутқариш, мустамлакачиликнинг салбий оқибатларини бартараф этиш, халқ озодлигини таъминлаш, ўлкадаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий инқирозига қарши курашиш, жаҳон майдонида Марказий Осиё давлатларининг ташқи сиёсатда тенг ҳуқуқли бўлишига кўмак бериш каби муҳим вазифаларни амалга оширишга интиланган. Улар бу йўлда маҳаллий ва бир қанча Осиё ҳамда Европа матбуотларида эълон қилинган ўз мақолалари билан назарий курашишган бўлсалар, турли уюшма ва жамиятлар ташкил қилиш орқали ўз ғояларига амалий йўналиш беришган.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 12-жилд. - Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.
2. Юлдашев С. Аҳмад Заки Валидий миллий-маънавий меросимиз тадқиқотчиси. Магистирлик диссертацияси, Тошкент, ЎзМУ, 2011.
3. Валидий Тўғон. Бўлингани бўри ер. – Тошкент, “Адолат”, 1997.
4. Валидий З.Т., Хотиралар//Шарқ юлдузи газетаси. 1995 йил, 5-6-сон.
5. Алимова Д. масъул мух., Файзулла Хўжаев ҳаёти ва фаолияти ҳақида янги мулоҳазалар*Бухоро инқилобининг тарихига янги материаллар. Тўплам. –Тошкент: Фан, 1997.
6. Мажид Ҳасаний, Юрт бўйнидаги қилич ёки истило. – Тошкент, “Адолат”, 1997.
7. Жўраев М., Нуриллин Р., Камолов С. ва бошқалар. Ўзбекистоннинг янги тарихи, 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. – Тошкент, “Шарқ”, 2000.
8. Юсупова М. Туркиядаги ўзбеклар тарихи ва этнографияси. Магистрлик диссертацияси, Бухоро-2015.
9. <http://www.mv-vatanparvar.uz/Фурқат Эргашев/Ленин ва Сталиннинг тузоғига илинмаган Валидий/02.05.2020/>
10. <https://www.e-tarix.uz//Нилуфар Тўйчиева/Улуғ тарихчи олим/>
11. [https://www.ziyouz.uz/Quadrat Do'stmuhammad. Zakiy \(esse\)/10.09.2017/](https://www.ziyouz.uz/Quadrat Do'stmuhammad. Zakiy (esse)/10.09.2017/)
12. <https://www.qomus.info/Валидий/>

УЎК 93/94

АМИР АБДУЛАҲАДХОН ДАВРИДА МАОРИФ

В. Садуллаева, таянч докторант, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Бухоро амирлигида XIX аср охирига келиб, таълим тизимида бир қадар ўзгаришлар юзага келди. Осиёнинг ривожланган давлатларида маориф соҳасини ислоҳ қилиш учун бошланган ҳаракатлар бу ерда ҳам ўз акс-садосини берди. Бу пайтда амирликни мангитлар сулоласининг сўнги вакилларида Сайид Абдулаҳадхон (1885-1910) бошқараётган бўлиб, унинг даврида маориф соҳасида содир бўлган ўзгаришлар, таълим тизимининг аҳволи масалалари алоҳида тадқиқ қилинмаган. Ушбу мақолада Амир Абдулаҳадхон давридаги маориф ишлари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: император, амир, валиаҳд, газета, ногиронлар мактаби, гимназия, ислохотчилик, жаҳид мактаби, дарслик, хайрия.

Аннотация. К концу XIX века в системе образования Бухарского эмирата произошли некоторые изменения. Здесь также нашли отклик усилия по реформированию системы образования в развитых странах Азии. В то время эмиратом правил Сайид Абдулаҳадхан (1885-1910), один из последних представителей династии мангитов, при которой отдельно не изучались состояние системы образования, изменения в сфере образования. В статье анализируется просветительская деятельность Эмира Абдулаҳадхана.

Ключевые слова: император, эмир, валиахд, газета, школа для инвалидов, гимназия, реформатор, школа джадидов, учебник, благотворительность.

Abstract. By the end of the 19th century, some changes took place in the education system of the Bukhara Emirate. Efforts to reform the education system in developed Asian countries have also resonated here. At that time, the emirate was ruled by Sayyid Abdulahadkhan (1885-1910), one of the last representatives of the Mangit dynasty, in which the state of the education system and changes in the field of education were not separately studied. The article analyzes the educational activities of Emir Abdulahadkhan.

Key words: emperor, emir, valiakhd, newspaper, school for the disabled, gymnasium, reformer, jadid school, textbook, charity.

Абдулахадхон Амир Музаффархон (1860-1885)нинг 14 ўғлидан тўртинчиси эди. Дастлаб Амир Музаффар тўнғич ўғли Абдумалик Тўра (1848-1909)ни тахт вориси этиб тайинлайди. Аммо рус истилоси даврида (1868) ота-ўғил ўртасида ихтилолар келиб чиқиши натижасида уни тож-тахт вориси ҳукукидан бутунлай маҳрум этади. Айни пайтда Чоржўй беги вазифасида бўлиб турган ўғли Нуриддин (1851-1878)ни тож-тахт вориси этиб тайинламоқчи бўлганда, тўсатдан вафот этади. Сўнгра ўғли Абдулфаттоҳ (1856/57-1869)ни тахт вориси этиб тайинлаб, 1869 йилда рус императори Александр II ҳузурига юбориб, тахт ворислигига император розилигини олишга эришади. Аммо тўсатдан Абдулфаттоҳ ҳам вафот этади. Шундан сўнг амир Музаффар Абдулахадхонни тахт вориси этиб тайинлайди [1]. Абдулахадхонни 1883 йилда рус императори Александр III (1881-1894) ҳузурига Бухоро тахтига бўлажак ворислигини тасдиқлатиш учун Петербургга юборади. Абдулахадхон билан бирга Ҳисор ҳокими Остонакул қўшбеги (1860-1923), Мирза Салимбек (1848/50-1930) парвоначи ва бошқалар боришади. Абдулахадхон сафарининг яна бир муҳим жиҳати шундаки, у “Жадидчилик ҳаракатининг отаси” Исмоилбек Гаспиринский билан учрашади ва “Таржимон” газетасига обуна бўлади[2].

1883 йилги Петербург саёҳати Абдулахадхон қарашларида туб бурилиш ясаб, унда ислохотчилик кайфияти пайдо бўлади. Бухоронинг жаҳон тараққиётидан анча ортда қолганини англаб, ҳамма соҳаларда жиддий ўзгаришлар қилиш зарурлигини тушуниб этади. 1885 йил 31 октябрда амир Музаффар 62 ёшида вафот этгач, Кармана ҳокими бўлиб турган 28 ёшли Абдулахадхон 1885 йил 4 ноябрда валиахд сифатида амирлик тахтига ўтиради[3].

1892 йил декабрь ойида Бухоро амири Абдулахадхон, ўғли валиахд шахзода Мир Олим тўра ва сарой амалдорлардан Дурбинбийкул Қўшбеги, Туробкулбий Парвоначи Саркарда, Остонакулбий Парвоначи Закотчи, Ҳазраткул Тўксабо, Мирзо Аҳмад Мушриф ҳамда Муҳаммад Юнус Мирохўрбоши ҳамроҳлигида Петербург сафарига отланади. Сафари давомида Асхабод (Ашхабод), Боку, Тифлис (Тбилиси) каби шаҳарларда ҳам бўлиб, у ердаги ижобий ўзгаришларни диққат билан кузатади. Амир ва унинг ҳамроҳлари Тбилиси шаҳридаги 800 талаба таҳсил олаётган гимназия фаолияти билан танишадилар[4]. Гимназия ўқувчилари ўзларининг ҳарбий машқлари, китобдан олган билимлари, мусиқа соҳасидаги маҳоратларини намойиш этадилар. Петербургда эса давлат ҳисобидан фаолият кўрсатувчи ҳар икки жинсдаги кўр ва кар болалар учун таъсис этилган мактабни бориб кўради. Мактабда болалар ўқиш, ёзиш ва имо-ишоралар ёрдамида сўзлашишга ўргатилган. У бир нечта бўлимлардан иборат бўлиб, йигитлар ва қизлар алоҳида бўлимларда таҳсил олган. Аҳволи ночор ота-оналарнинг фарзандлари ёки буткул ота-онасиз етимларга бу ерда, ҳар бирининг иқтидорига қараб, турли ҳунарлар ўргатилган, хусусан, қизлар кашта тикиш, турли таомлар тайёрлаш ва ўзларига мос ишларни ўрганса, ўғил болалар дурадгорлик, тикувчилик, этикдўзлик ва бошқа шу каби ҳунарларни эгаллаганлар. Мазкур таълим тизими ногирон йигит-қизларга мактабни битириб чиққач, бирор ҳунар билан машғул бўлиб, четдан ёрдамга муҳтож бўлмай, ўз меҳнати эвазига турмуш кечириш имконини берган[5].

1893 йилнинг феврал ойида амир Боғчасарой, сўнгра Севастополь шаҳрига боради ва у ерда Исмоилбекни қабул қилиб, суҳбатлашади ҳамда уни Бухорога таклиф қилади. Бу

учрашувда Исмоилбек Гаспиринский Бухоро аҳолиси учун “Муаллими лисони русий” номида бир дарслик ёзишга ваъда берган[6].

Амир Абдулахадхон таклифига биноан 1893 йилда Бухорога ташриф буюрган Исмоилбек Бухородаги таълим тизимининг аҳволи билан танишади. У талабалар таътилга чиқиб кетган бўлишига қарамай, бир қатор мадрасаларни кириб кўриб, талабалар билан суҳбатлашади. Мадрасаларнинг барчасида ўқитиш эски усулда эканидан, арабий илмлар ва адабиётдан бошқа фанлар ўқитилмаслигидан афсусланади. Бошланғич мактаблардаги аҳволдан ташвишланиб, жадид мактаблари ташкил этишни тавсия қилади[7].

Мадрасалардаги таълим тизими ҳақида: *“Олий мадрасаларда диний илмлар юксак савияда ўқитиладир. Лекин мўғиллар босқинидан сўнг ислом ўлкалари учраган инқироз ва қолоқликдан Бухоро ҳам мустасно эмасдир. Ўтмиш даврларда эътибор қозонган астрономия, тиб, ҳандаса, кимё ва бошқа фанлар кейинги замонларда бу ерда унутилиб юборилган. Умидвормизки, Техронда, Истанбулда, Мисрда, Бомбейда янгидан жонланган бу тур илмлар Бухоройи шарифда ҳам тирилиб қолар...”*[8], - деб ёзади.

Амир Абдулахадхон 1893 йилнинг 12 июнь куни Шаҳрисабзда Исмоил Гаспиринский ва Мажид Ғанизодани қабул қилиб, Исмоилбекка ташрифи учун миннатдорчилик билдиради. Исмоил Гаспиринский бу учрашувда амирга Россиядаги таълим тизими ҳақида қисқача маълумот беради.

Исмоилбек Гаспиринский ташрифидан сўнг Бухоро шаҳрида жадид мактаблари вужудга кела бошлайди. 1897 йилда Бадриддин қозикалоннинг руҳсати билан Мулла Жўрабой Бухоро шаҳрида жадид мактаби очади. Мулла Жўрабой Неъматуллоҳ ўғли “Хўжайи сибён” дарслигини форс тилига таржима қилиб, 13 нафар болани ўша китоб билан ўқита бошлайди. Бу ҳақда хабар топган Исмоил Гаспиринский ушбу мактабга 10 дона сармашқ ва 1000 нусха алифбо китобини босмаҳонасида ҳадя сифатида босиб беришини айтади. 1900 йилда ушбу мактабда имтиҳон ўтказилган ва унинг сўнгида савдогар Мирхон Порсо ўғли мактаб ва мадрасаларда тадрисни ислоҳ қилиш зарурлиги ҳақида жуда таъсирли нутқ сўзлаган[9].

Россиянинг Бухородаги сиёсий агентининг 1911 йил 27 январда Ички ишлар вазирига ёзган 22-сонли хатида қайд этилишича, 1902-1903 йилларда Янги Бухорода татар миллатига мансуб Каипов исмли муаллим томонидан Россия фуқаролигидаги мусулмон болалари учун янги усулдаги мактаб ташкил этган. 1907 йилда Низомиддин Собитий Бухорода, ўз уйида - қози Мир Бадриддин қозикалон руҳсати билан татар тилида янги усул мактабини очади. Бу мактабда дастлаб 10-12 нафар татар болалари ўқиган. Уларга қозонлик татар Абдурахмон Саъдий ўқитувчилик қилган[10].

1908 йилнинг баҳор фаслида Исмоилбек Гаспиринский Бухорога иккинчи бор ташриф буюриб, амир билан Бухорода учрашади. Бу сафарги учрашув ва зиёфатлар чоғида унинг фарзанди валиаҳд Саид Олимхон билан ҳам яқиндан танишади, унинг ўқимишли, рус тилини билиши, дунёвий илм-фан ва матбуотдан хабардор эканлигига ишонч ҳосил қилади. Шунингдек, жадид мактабларини ташкил этиш бўйича татар ва бухоролик маърифатпарварлар билан музокара олиб боради. Музокара якунида мулла Низом уйидаги мактаб учун ҳукуматдан алоҳида жой олиш ва унда бухоролик болалар ҳам таҳсил олишига имконият яратиш тўғрисида қарор қилинади ва бу мактабга И. Гаспиринскийнинг таклифига кўра марҳум амир Музаффар шарафига “Музаффария” номини беришга келишиб олинади. Ушбу масалалар юзасидан И. Гаспиринский Бухоро амири - Абдулахадхонга мурожаат қилади, амирга ҳам бу таклиф маъқул бўлади, аммо кейинчалик айрим уламолар тазйиқи остида таклифлар тўлиқ амалга ошмасдан қолиб кетади. Фақат, мулла Низом уйидаги мактаб Холид Бурнашев уйига кўчирилади ва бир неча бухоролик болаларгина ушбу мактабга ўқишга қабул қилинадилар[11].

Низом Собитий мактабида дарслар татар тилида олиб борилганлиги сабабли унда бухоролик болаларнинг таҳсил олиши қийинроқ кечади. Шунинг учун 1908 йилнинг октябрида Бухоро тараққийпарварларидан Садриддин Айний ва Абдувоҳид Мунзимлар томонидан айнан бухоролик болалар учун жадид мактаби ташкил этилади. Абдувоҳид Мунзим ушбу мактабда 20-30 ёшли кишилар учун кечки ўқув курслари ташкил қилиб, катта

ёшли талабаларга ҳар куни 2 соатдан дарс ўта бошлайди. Қисқа муддатда мактаб халқ орасида шуҳрат қозона бошлайди. Мактабнинг доврўғи ва халқнинг унга интилишини кўрган муллалар мулла Қамариддин бошчилигида бу ҳолатдан норози бўлиб, жадидлар мактабига қарши фитна кўзгатишга киришадилар. Вазият мураккаблашгач, қўшбеги ва қозикалон мактабни ёпиш учун ёзилган фатвога муҳр босишга мажбур бўлишади. 1909 йил 26 сентябрда Останакул қўшбеги, қозикалон Бақохўжа ва Бурҳониддин раис томонидан маъмурлар келиб, мирзо Абдувоҳидга мактабнинг ёпилганини расман эълон қиладилар[12].

Исмоилбек Гаспиринский Амир Абдулаҳад билан Ялтада учрашганида амир: “*Бизни деганингиз Бухорода бўлди, яъни талабалар усули жадида мактаби очдилар, халқ ўргансун, мактабнинг мунтазамини ўзим таъмир этиб очтураман... мен арз ташаккур ва дуолар этдим*”, дейди. Аммо орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, ҳукумат томонидан мактаблар ёпиб қўйилади. Кейинги учрашувларида Исмоил Гаспиринский амирдан мактабларнинг ёпиб қўйилиши сабабини сўраганида у: “*Ўлан янги замондир, эски замон эмас. Ҳар мактабда усули машварат жорий бўлибдур. Биз Бухорода ҳам галвалар машварат ила бу янги мактабни бўлмаслигини хоҳиш этибдурлар. Бинобарин мактаб боғланди...*”, [13] - деб жавоб беради.

Амир Абдулаҳадхон маориф ишлари учун хайрия маблағлари ажратган бўлиб, 1893 йилда Тошкентда очилган 6 синфлик мактабга - 47 минг рубль ва 1901 йилда Термиздаги рус мактабига – 10 минг рубль миқдорида пул берган[14].

Хулоса қилиб айтганда, Бухоро амирлигида XIX охирига келиб, маориф соҳасида ўзгаришлар юзага келди. Мактабларда эскича ўқитув тизимидан воз кечиш, янгича ўқитишни жорий этиш бўйича ҳаракатлар бошланди. Мактабларда XIII асрдан бери қўлланилган ўқув дастурларини бекор қилиш, дунёвий фанларни ўқитишни жорий этиш асосий масала қилиб қўйилди. Амир Абдулаҳадхон ислохотпарвар ҳукмдор сифатида жадид мактабларини қўллаб-қувватлади. Бухоро шаҳри ва бекликларда жадид мактаблари фаолияти кенгайиб борди. Аммо айрим мактабларда ҳукуматга қарши йиғинларнинг ташкил этилиши уларнинг ёпиб қўйилишига сабаб бўлди. Ҳукумат руҳсати билан мактабларни очиш тартиби жорий этилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шубинский П.П. Очерки Бухары // Исторический вестник, 1892. № 7. – С. 119.
2. Амир Сайид Абдулаҳадхон Бухорий // “Таржимон”, 1892 йил 31 июль, № 27.
3. Шубинский П.П. Очерки Бухары. – С. 122.
4. Бухоро амири ҳазратларининг кундаликлари // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари, 1998, № 3. – Б. 127.
5. Бухоро амири ҳазратларининг кундаликлари // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари, 1998, № 3. – Б. 133.
6. Бухоро амири ҳазратларининг кундаликлари // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари, 1998, № 3. – Б. 153-154.
7. Абдурашидов З. Аннотированная библиография Туркестанских материалов в газете «Таржуман» (1883-1917). Япония, 2011. – Б. 79.
8. Исмоилбек Гаспарали. Туркистон саёҳатлари (Крим-татар тилидан Тохир Қаҳҳор таржимаси) // “Жаҳон адабиёти”, 2010. - № 10. - Б. 91.
9. Бухорои шариф (Мактуб) // Таржимон, № 17, 1897 йил 28 апрель.
10. Низомиддин Собитов. Бухорои шариф (мактуб) // “Таржимон”, 1900 йил 11 апрель. - № 13.
11. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. Москва: СССР халқларининг маркази нашриёти, 1926. - Б. 33.
12. Қосимов Б. Миллий уйғониш: Жасорат, маърифат, фидойилик. Тошкент: “Маърифат”, 2002. – Б. 23.
13. Умняков И. К истории новометодной школы в Бухаре // Бюллетень Средне-Азиатского Государственного Университета. - Выпуск 16. Ташкент, 1927. - С.81.
14. Правительственный вестник (Санкт-Петербург), февраля 1911 г. - № 2, 8.

УДК 93/94

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ – КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Н.М. Сейтимбетова, ассистент, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус

Аннотация. Мақолада миллатлараро муносабатларнинг пайдо бўлиш тарихи, миллатлараро муносабатларга тавсиф, глобаллашув жараёнининг миллатлараро